

ISSN: 2146-4901
e-ISSN: 2667-6575

Fıküh'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Narrations Related to Tie The Hands in Şalât in The Context Of Hadîth Fiqh

Murat MİRZAOĞLU

ORCID: 0000-0003-3763-7526 | E-Posta: murat.mirzaoglu@hotmail.com

Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assistant Professor, Bartın University, Faculty of Divinity, Faculty of Islamic Sciences, Department of Hadith
Bartın, Türkiye
ROR ID: [03te4vd35](https://orcid.org/03te4vd35)

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Mirzaoğlu, Murat. "Fıküh'l-Hadis Bağlamında Namazda Ellerin Bağlanmasıyla İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (Eylül 2023), 316-344. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1256597>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	26. 02. 2023
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	20. 05. 2023
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 09. 2023
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (<i>Değerlendirme</i>)	Double anonymized – Two External (<i>İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme</i>).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Turnitin / Ithenticate.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

İslam Dini'nin, Kur'an'dan sonra ikinci kaynağını oluşturan Sünnet, fıkhî hükümler için de bir kaynak ve delildir. Bu itibarla çeşitli ekoller fıkhî çıkarımlarda bulunurken Hz. Peygamber'in sünnetini esas almışlardır. Hz. Peygamber'in namaz kılarken taabbudi olarak yaptığı fiiller çeşitli hadis eserlerinde geçmektedir. Onun namaza dair rivayet edilen hadislerinden biri de kıyamda iken sağ eliyle sol elini tutmasıdır. Bu çalışmada namazda ellerin bağlanması ile ilgili rivayetler fıkhü'l-hadis bağlamında değerlendirilmektedir. İlgili hadislerin, hadis eserlerindeki yeri, sıhhat açısından değerleri ve râvîlerin cerh ve tadil açısından tenkide tabi tutulmaları gibi teknik bilgiler öncelikli olarak ele alınmaktadır. Fıkıh mezheplerinin konuya dair referans aldıkları hadisler ve inşa ettikleri hükümler eleştirel bir bakış açısıyla ortaya konmuştur. Rivayet metinlerinde Hz. Peygamber'in namazı kılma şekline dair bir çok bilgi aktarılmaktadır. Bu çalışmada Hz. Peygamber'in, namazda ellerini bağlarken ellerini nereye koyduğuna dair rivayetlerde geçen bilgilerden ziyade, namazda el bağlamanın olup olmadığı değerlendirilmektedir. Rivayetlerin çokluğu sebebiyle ilk üç asır değerlendirmeye tabi tutulmuş ve sadece merfû hadisler incelenmiştir. Aralarındaki benzerlik sebebiyle bazı mürsel rivayetler de sened tenkidi yapılmaksızın yeri geldikçe zikredilmiştir. Rivayetlerin senedlerinde adları geçen râvîler, bütüncül bir bakış açısı elde etmek için sened ağında gösterilmiştir. Cerh ve tadil lafızları belirtilerek râvîlerin güvenilirlikleri, tabakat kitapları incelenerek ortaya konmuştur. Böylece bu çalışma, hadisler ve fıkhî görüşler analiz edilerek tümevarım yöntemi ile şekillenmiştir. Fıkhî mezheplerin çoğunluğuna göre namazda iftitah tekbirinden sonra sağ elin sol elin üzerine konulması sünnettir. Cumhurun dışında kalan Mâlikî mezhebinde farz ve nâfile namazlarda ellerin durumu ile ilgili farklı hükümler mevcuttur. Buna göre farz namazlarda ellerin bağlanması mekruh, nâfile namazlarda ise kıyamın uzaması durumunda dinlenmek maksadıyla caiz görülmüştür. Cumhur, görüşünü temellendirirken çalışmamızda ele aldığımız birtakım hadisleri delil olarak zikretmiştir. Mâlikî mezhebinde ise merfû hadislerden ziyade mezhebin kurucusu Mâlik b. Enes'e isnad edilen görüşler baz alınarak temellendirme yapılmaktadır. Oysaki Mâlik b. Enes'in *Muvatta'* adlı eseri incelendiğinde, namazda ellerin bağlanması gerektiğine dair iki tane rivayete yer verildiği görülmektedir. Bu durumda Mâlikî mezhebinin savunduğu görüşte bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bulgular, bu tutarsızlığın iki sebebi olabileceğinin olabileceğini göstermektedir. Birincisi, Mâlik'in, *Muvatta'* adlı eserinde rivayet ettiği hadislerle uyuşmayan bazı uygulamalar geliştirmesidir. Öyle ki söz konusu tutarsızlığı nedeniyle Mâlik, zaman zaman eleştirilerin odağı haline gelmiştir. İkincisi, sünnetle sabit olmasına rağmen Mâlik'in bir mazeret dolayısıyla bu sünneti terk etmiş olabileceği görüşüdür. Nitekim Mâlik'in, yaşamış olduğu mihne olayı neticesinde namazda ellerini bağlayamadığı birçok kaynakta zikredilmektedir. Ancak Mâlik'in mihne sürecine dair farklı görüşler serdedilmiştir. Mâlik'in, mihne sürecinde, baskı altında karısını boşayan birinin talakını geçersiz sayan bir hadisi rivayet etmesi sebebiyle işkenceye maruz kaldığı ifade edilmiştir. Bazı kaynaklarda ise Mâlik'in, baskı altında yapılan yeminin geçersiz olduğunu ifade eden fetvasından dolayı bu işkenceye maruz kaldığı belirtilmiştir. Mâlik'in bu fetvası, Abbâsî yönetimi tarafından siyasi otoriteye yönelik bir tehdit unsuru olarak değerlendirilmiştir. Nihayetinde işkenceye maruz kalan Mâlik'in, namazda ellerini bağlayacak bir konjonktüre sahip olmadığı iddia edilmiştir. Daha sonraki dönemlerde, Mâlikî mezhebinin müteahhirun âlimleri, namazda ellerin bağlanmamasını fıkhî delillerle gerekçelendirmeye çalışmışlardır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Mâlikî, Mezheb, Namaz, El Bağlama.

Abstract

The second source of Islam, after the Qur'an, is the words and deeds of the Prophet. As it is a source and evidence for fiqh rules, various school have always taken the sunnah of the Prophet as a basis while making jurisprudence inferences. The actions that the prophet did not know while praying, and which he performed completely in accordance with Allah's orders and prohibitions, are mentioned in various hadîth books. One of his narrated hadîths about şalât is that he holds his left hand with his right hand while qiyam. In this study, the narrations about the tying of the hands in şalât are evaluated in the context of hadîth fiqh. Technical information such as the place of the related hadîths in the classification, their value in terms of authenticity and the criticism of the narrators in terms of jarh and ta'dîl are primarily handled. The hadîths that fiqh sects refer to and the provisions they put forward are presented with a critical point of view. In the narration texts, a lot of information is given about the way the prophet performed the şalât. In this study, rather than the information in the narrations about where the prophet put his hands in şalât, it is evaluated whether there is a hand-tied in şalât or not. Due to the abundance of narrations, the first three centuries were evaluated and only the merfû hadîths were examined. Due to the similarity between them, some mursal narrations were also mentioned from time to time regardless of the promissory note criticism. The narrators, whose names are mentioned in the promissory note of the narrations, are shown in the promissory note network in order to obtain a holistic perspective. By specifying the jarh and ta'dîl words, the reliability of the narrators was revealed by examining the tabaqat books. Thus, this study was shaped by induction Method by analyzing and fiqh opinions. According to the majority of fiqh sects, it is sunnah to put the right hand on the left hand after the initial takbir in şalât. There are different provisions regarding the condition of the hands in fard and al-nafl şalât in the Maliki sects, which is excluded from the jumhur. Accordingly, it is considered makruh to tie the hand in the fard of şalât, and in the şalât al-nafl it is considered appropriate to rest in case of prolonged qiyam. While basing his opinion, the jumhur cited a number of hadîths that we discussed in our study as evidence. In the Maliki sect, on the other hand, it is based on the view attributed to Malik b. Anas, the founder of the sect, rather than the merfû hadîths. However, when Malik's work called Muwatta is examined, it is seen that there are two merfû hadîths about the need to tie the hands in şalât. In this case, it is understood that there is a contradiction in the view advocated by the Maliki sect. The findings show that there may be two reasons for this discrepancy. The first is that Malik developed some practices that are inconsistent with the hadîths he narrated in his work Muwatta. So much so that Malik has become the focus of criticism from time to time due to his inconsistency. The second is the view that Malik may have abandoned this sunnah due to an excuse, although it was determined by the sunnah. As a matter of fact, it is mentioned in many sources that Malik could not tie his hands in şalât as a result of the mihna incident he experienced. However, different views have been expressed about Malik's mihna period. It was stated that during the mihna period, Malik was subjected to torture because he narrated a hadîth that invalidated the talaq of someone who divorced his wife under duress. In some sources, it is stated that Malik was subjected to this torture because of this fatwa stating that the oath made under duress was invalid. This fatwa of Malik was evaluated as a threat to political authority by the Abbasid administration. It has been claimed that Malik, who was ultimately tortured, did not have the opportunity to tie his hands in şalât. In later periods, late scholars of the Maliki sect tried to justify the tying of the hands in şalât with fiqh evidence.

Keywords: Hadîth, Malik, Sect, Şalât, Bind Hands.

Giriş

Namazda ellerin bağlanması ile ilgili birçok rivayet mevcuttur. Hadis müdevvenatı içerisinde Hz. Peygamber'in namazda ellerini bağladığına dair rivayetler için (وضع اليمين على الشمال) örneğinde olduğu gibi bazı konu başlıkları da oluşturulmuştur.¹ Senedin müntehasını esas alarak konu ile ilgili rivayetleri şöyle sıralamak mümkündür:

Namazda ellerin bağlanmasıyla ilgili olarak rivayet edilen hadisler **Vâil b. Hucr el-Hadramî** (ö. 51/671-72), Ebû Kabîsa Hülb b. Yezîd (ö. ?), Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Sehl b. Sa'd es-Sâidî (ö. 91/710), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53), İbn Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), Cabir b. Abdullah (ö. 78/697) ve Ğutayf b. Haris (ö. ?) yoluyla bize ulaşmıştır.

Çalışmada öncelikli olarak rivayetlerin metinleri ele alınmıştır. Sonra da rivayetlerde yer alan en eski müşterek râvîlerden hareketle râvî tenkidi yapılmıştır. Ancak rivayetlerin çokluğu sebebiyle sadece hicri ilk üç asra ait hadis eserlerinde yer alan rivayetlere yer verilmiştir. Bununla birlikte farklı sahabelerden rivayet edilen sonraki asırların hadis musannefatında yer alan hadisler yeri geldikçe zikredilmiştir. Rivayet metinlerine bakıldığında Hz. Peygamber'in namaz kılma biçimine dair farklı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Ancak konunun sınırlarını aşmamak amacıyla sadece namazda elleri bağlama ile ilgili içerikler veya görüşler analiz edilmiştir. Hz. Peygamberin ellerini bağlarken ellerini nereye koyduğuna dair rivayetlerde geçen bilgilere yer verilmeksizin, namazda el bağlamanın olup olmadığı değerlendirilmiştir. Bu çalışmada namazda elleri bağlama ile ilgili rivayetler ve tahriç bilgileri, buna yönelik

¹ Bk. İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdilazîz Ebû Habîb eş-Şeşrî (Riyâd: Dâru Künûzi İşbilyâ, 2015), 3/363; Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî (Abu Dabi: Müessetü Zâyed b. Sultan, 2004), 2/220; Buhârî, *es-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993), Sıfatü's-Salat, 6; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd (Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), Salât, 120; Müslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955), Salât, 54; Nesâî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Şemsuddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013), Sehv, 31; İftitâh, 9.

hadislerin râvîleri, rivayetlerin sıhhat değeri ve fikhü'l-hadis bağlamında metinlerin değerlendirilmesi etraflıca incelenmiştir.

Ulaşabildiğimiz kadarıyla, namazda ellerin bağlanmasıyla ilgili olarak üç çalışma yapılmıştır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

Birincisi, “İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Ef’âl-i Mahsûsaya Dair İhtilaflar” konulu yüksek lisans tezi;² ikincisi “Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe Göre Namazda Ellerin Durumu” konulu makaledir.³ Üçüncüsü ise “Kadınların Namaz Kılma Şekliyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”⁴ başlıklı makaledir. İlk iki çalışma İslam hukuku, sonuncu ise hadis alanında yazılmıştır.

Bu çalışmada, yukarıda zikredilen tez ve makalelerden farklı olarak, fikhî mezheplerin görüşlerini dayandırdıkları rivayetlerin sıhhat açısından analizi yapılmış ve Mâlikî mezhebi özelinde konuyla ilgili görüşler eleştirel bir çerçevede incelenmiştir.

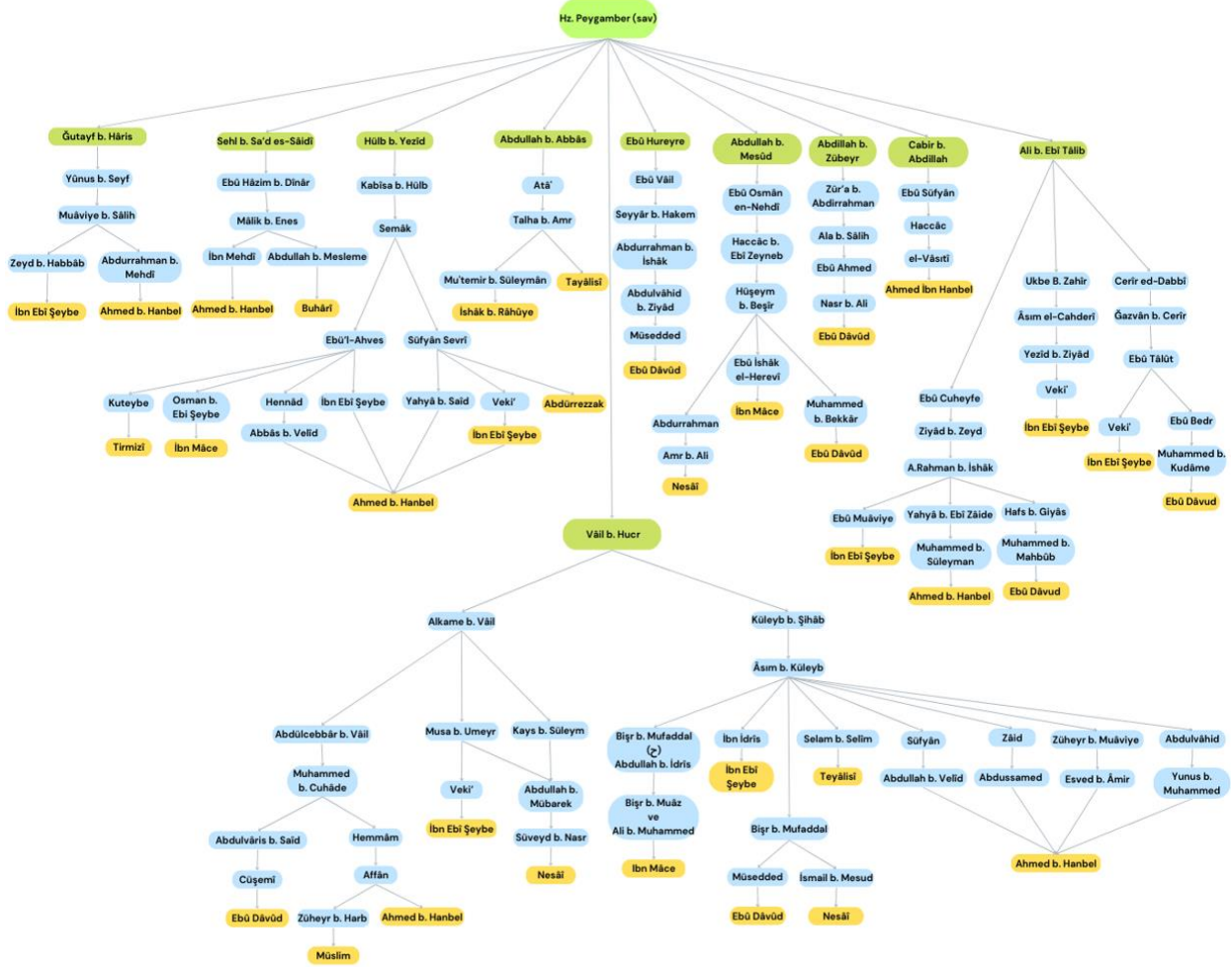
1. Hadislerin Metinleri ve Rivayetlerin Sıhhat Değeri

Namazda elleri bağlama ile ilgili hadisler birçok sahabîden rivayet edilmiştir. Bu rivayetler arasında en çok rivayet tariki olan sahabî Vâil b. Hucr’dır. Rivayet sayısına göre daha sonra Hülb b. Yezîd ve Ali b. Ebî Tâlib’in rivayetleri gelmektedir. Konuya geçmeden önce bütünsel bir bakış kazandırması için sened ağı aşağıya eklenmiştir:

² Bk. Seyyit Alçi, *İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Ef’âl-i Mahsûsaya Dair İhtilaflar* (Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 35-44.

³ Bk. Şevket Topal - Zahide Keskin, “Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe göre Namazda Ellerin Durumu”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (Aralık 2016), 401-405.

⁴ Bk. Zeynep Sena Yılmaz, “Kadınların Namaz Kılma Şekliyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 21/1 (Haziran 2021), 552-554.

1.1. Vâil b. Hucr el-Hadramî (ö. 51/671-72) Rivayeti

Vâil b. Hucr el-Hadramî tarikiyle gelen hadisler, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (ö. 204/819), İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Müslim (ö. 261/875), İbn Mâce (ö. 273/887), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889) ve Nesâî (ö. 303/915) tarafından tahric edilmiştir.

Tayâlisî'nin *Müsned*'inde tahric ettiği rivayete göre Vâil b. Hucr, şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'in (sav) namazını öğrenmek için arkasında namaz kıldım. Namaza başladı, tekbir getirdi ve ellerini kulağına ulaşıncaya kadar kaldırdı. Sol elini sağ eliyle tuttu. Rükû yapmak istediğinde tekbir getirdi ve namaza başlarken yaptığı gibi ellerini kaldırdı, rükû yaptığında da ellerini dizlerinin üzerine koydu. Başını rükûdan

kaldırıldığında, namaza başlarken yaptığı gibi ellerini kaldırdı. Sonra secde yaptı, sol ayağını yaydı ve üzerine oturdu. Daha sonra sağ elini sağ dizinin üstüne koydu, sol elini de sol dizinin üstüne koydu. İşaret parmağını göstererek böyle dua etti.”⁵ Yukarıdaki rivayet, incelendiğinde, Hz. Peygamber’in namaz kılma şeklinden tafsilatlı bir şekilde söz ettiği anlaşılmaktadır.

İbn Ebû Şeybe’de bununla ilgili iki rivayet geçmektedir. Birinci rivayette Vâil b. Hucr, Hz. Peygamber’i namazda, (أخذ شماله بيمينه)⁶ demek suretiyle sağ eliyle sol elini tuttuğunu ikinci rivayette de (وضع يمينه على شماله)⁷ demek suretiyle “sağ elini sol elinin üstüne koyduğunu” ifade ederek takti’ yapmıştır. Diğer rivayetler benzer formatlarla Ahmed b. Hanbel,⁸ Müslim,⁹ İbn Mâce,¹⁰ Ebû Dâvûd,¹¹ ve Nesâî’de¹² geçmektedir. Sened ağında gösterildiği gibi Vâil b. Hucr tarikiyle gelen rivayetlerde en eski müşterek râvîler Alkame b. Vâil ile Küleyb b. Şihâb’tır.

Tabiînden olan Alkame b. Vâil’in sika olduğu belirtilmiştir.¹³ İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁴ Babasından namaz, diyet, cihad, eşribe konularında rivayetlerde bulunmuş, Muğire b. Şu’be’den de edeb konusunda rivayetlerde bulunmuştur. Kendisinden de Simâk b. Harb, Abdulmelik b. Umeyr, Abdulcebbar b. Vâil ve İsmâil b. Sâlim rivayette bulunmuştur.¹⁵

⁵ Ebû Dâvûd et- et-Tayâlisî, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1419), 2/358.

⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/364.

⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/364.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2001), 31/142, 157, 160, 163, 168.

⁹ Müslim, *Salât*, 54.

¹⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût - Âdil Mürşid (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), *İkâmetü’s-Salavât*, 3.

¹¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 116, 179.

¹² Nesâî, *Sehv*, 31; *İftitâh*, 9.

¹³ Ebû’l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Ma’rifetü’s-Sikât min Ricâli Ehli’l-İlmi ve’l-Hadîs ve mine’d-Duafâi ve Zikri Mezâhibim ve Ahbârihim*, thk. Abdulalim Abdülazim el-Bestevî (Medine: Mektebetü’ d-Dâr, 1985), 2/148.

¹⁴ Ebû Hâtim Muhammed İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabâd: Dâiretü’l-Meârifî’l-Usmâniyye, 1973), 5/209.

¹⁵ Ebû Bekr Ahmed İbn Mencûye, *Ricâlü Sahîh-i Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1407), 2/105.

Alkame b. Vâil'in rivayetleri, kütübi-sitte eserleri içerisinde Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'de yer almaktadır.¹⁶ Buhârî'nin de *Ref'ul Yedeyn* ve *Edebü'l-Müfred* adlı eserlerinde onun rivayetlerine yer verdiği belirtilmiştir.¹⁷ Zehebî onu sika olarak değerlendirmiştir. Yahyâ b. Maîn onun mürsel rivayetlere sahip olduğunu bildirmiştir.¹⁸ İbn Hacer, onun "sadûk" olduğunu belirterek, babasından hadis işitmediği halde ondan rivayette bulunduğunu, Tirmizî de¹⁹ onun, babasının vefatından altı ay sonra doğduğunu ifade etmiştir.²⁰ Ancak bu bilginin doğru olmadığı, babasından hadis işitmeyen kişinin kendisi değil, kardeşi Abdulcebbâr olduğu belirtilmiştir.²¹ Bu bilgi ışığında babasından altı ay sonra doğan kişi kendisi değil, kardeşi Abdulcebbâr'dır, denilebilir.

Diğer râvî Küleyb b. Şihâb'tır. Ebû Dâvûd, onun, Kûfe'nin en faziletlisi olduğunu iddia etmiştir.²² İbn Hibbân Küleyb'in güvenilir olduğunu belirttikten sonra *es-Sikât* adlı eserinde onun ve babasının sahabî olduğuna dair bir bilgiye yer vermektedir.²³ Bu bilgiye göre, Küleyb, sahabî olan babası Vâil b. Hucr ile birlikte Hz. Peygamber'in katıldığı bir cenaze namazına katılmıştır.²⁴ İbn Hacer'e göre, onun sahabî olduğunu

¹⁶ Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî el-Makdisî, *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âl-i Nu'mân (Kuveyt: Şeriketü Ğerrâs lî'd-Diâye ve'l-İ'lâm, 2016), 7/348.

¹⁷ Yûsuf b. Abdirrahmân el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980), 20/313.

¹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *el-Muğnî fî'd-Duafâ'*, thk. Nureddin Itr (Katar: İdâretü İhyâ-i Tûrâsi'l-İslâmî, ts.), 2/442.

¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbi't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Haleb: Dâru'r-Reşîd, 1986), 397.

²⁰ Tirmizî, *İlelü't-Tirmizî*, thk. Subhî Sâmirî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989), 200.

²¹ Muhammed b. Şeyh Ali b. Âdem Etyûbî, *Kurretü'l-Ayn fî Telhîs-i Terâcim-i Ricâli's-Sahihayn* (Lübnan: Dâru'l-Mî'râc, 2000), 314.

²² İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Teyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 5/495.

²³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/356.

²⁴ Ebû Ömer Cemâlüddîn İbn Abdülber, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992), 3/1329; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/474.

söyleyenler yanılmışlardır.²⁵ Ebû Hâtim er-Râzî, Buhârî ve birçok münekkid, Küleyb'in tabîinden olduğunu vurgulamışlardır.²⁶

Küleyb b. Şihâb'ın, Hz. Peygamber'den mürsel rivayetlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Küleyb, mürsel rivayetler dışında kalan hadisleri, sahabeden Ömer, Ali, Sa'd, Ebû Zer ve Vâil b. Hucr'dan rivayet etmiştir. Küleyb'in rivayetlerini ise oğlu Âsım ve İbrâhîm b. Muhâcir yapmaktadır. Oğlu Âsım'ın babasından aldığı rivayetlerde kullandığı eda lafızları "babamdan işittim, şöyle diyordu" ve "babam bana imla ettirdi," şeklinde olmaktadır. Ebû Zur'a onun sika olduğunu belirtmiştir.²⁷ Çokça hadis rivayetinde bulunduğu ve sika olduğu bildirilen Küleyb b. Şihâb'ın rivayetleriyle ihticac edildiği ve hadis münekkidlerinin onun hadislerini kabul ettikleri bildirilmiştir.²⁸

Küleyb'ten sonraki en eski müşterek râvî oğlu Âsım olduğu için onunla ilgili tenkitler de önem arz etmektedir. Abbâsîlerin ikinci halifesi Ebû Ca'fer Mansûr'un hilafetinin ilk yıllarında vefat eden Âsım b. Küleyb (ö. 137/ 754-55), babasından ve Alkame b. Vâil'den rivayetlerde bulunmuştur. Sika bir râvî olan Âsım'ın hadisiyle ihticac edildiği ve çokça hadis rivayetinde bulunmadığı belirtilmiştir.²⁹ Ahmed b. Hanbel onun sika olduğunu söylemiştir. Bir başka rivayete göre de Ahmed b. Hanbel onun hakkında lâ be'se bih demiştir.³⁰ Yahyâ b. Maîn de onun sika olduğunu söylemiştir. Buhârî hariç diğer kütüb-i sitte müellifleri ondan rivayette bulunmuşlardır.³¹ Nesâî onun sika olduğunu, İbn Ebû Hâtim ise onun sâlih olduğunu belirtmiştir. Ebû Dâvûd'un Kûfe'nin en faziletliyelerinden saydığı Âsım'ın³² İbn Hibbân, es-

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbi't-Tehzîb*, 462.

²⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Teyzî's-Sahâbe*, 5/495.

²⁷ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-tûrâsî'l-Arabî, 1952), 7/167.

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001), 8/243.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 8/460.

³⁰ Yûsuf b. Hasan b. Ahmed b. Hasan İbn Abdülhâdî, *Bahru'd-Dem fî Men Tekelleme fih el-İmâm Ahmed bi Medh ev Zem*, thk. Ruhiyye Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992), 81.

³¹ Cemmâîlî, *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 6/62.

³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/538.

Sikât adlı kitabında zikretmiştir.³³ Iclî onun sika olduğunu belirtmiştir.³⁴ Buna mukabil Ali b. Medîni, infirad ettiği rivayetlerde hadisiyle ihticac edilmeyeceğini belirtmektedir.³⁵ Âsım Küleyb bu rivayette infirad etmediği için rivayet sened açısından sahihtir. Mizzî, Buhârî'nin *es-Sahîh* adlı eserinde ondan istişhad ettiğini, *Refu'l-Yedeyn* ve *Edebü'l-Müfred* adlı eserlerinde de rivayetlerine yer verdiğini belirtmiştir.³⁶

Yukarıda ele alınan bilgiler ışığında, muttasıl bir isnadla rivayet edilen Vâil b. Hucr tarikiyle gelen hadisler, sened açısından sahihtir.

1.2. Ebû Kabîsa Hülb b. Yezîd (ö. ?) Rivayeti

Ebû Kabîsa Hülb tarikiyle gelen hadisler, Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27), İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel, İbn Mâce ve Tirmizî (ö. 279/892) tarafından tahriç edilmiştir.

Abdürrezzâk rivayetine göre Hülb b. Yezîd, Hz. Peygamber'in, namazda sağ eliyle sol elini tuttuğunu ifade etmiştir.³⁷ İbn Ebû Şeybe'nin rivayetine göre Kabîsa'nın babası Hülb b. Yezîd, Hz. Peygamber'i, namazda sağ elini sol elinin üzerine koymuş bir şekilde namaz kıldığını görmüştür.³⁸ Aynı rivayet, benzer ifadelerle Ahmed b. Hanbel,³⁹ Tirmizî⁴⁰ ve İbn Mâce'de geçmektedir.⁴¹

Hülb b. Yezîd tarikiyle gelen rivayette en eski müşterek râvîler olan Kabîsa Hülb ve Simâk b. Harb cerh ve ta'dil açısından incelenecektir. Tabiînden olduğu bildiren Kabîse, Iclî'ye göre sika bir râvîdir.⁴² İbn Hibbân'ın *es-Sikât* adlı eserinde zikrettiği⁴³ Kabîsa, Ali b. Medîni'ye göre meçhuldür. Kendisinden sadece Simâk rivayette bulunmuştur.⁴⁴

³³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/256.

³⁴ Iclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/9.

³⁵ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehabî, *Zikru Esmâ-i Men Tüküllime fihi ve Huve Mûsekun*, thk. Muhammed Şekûr (Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1986), 104.

³⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/539.

³⁷ Ebûbekr Abdürrezzâk, *el-Musannef* (Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 2013), 2/522.

³⁸ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/367.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 36/299-300.

⁴⁰ Ebû İsa et-Tirmizî, *el-Câmiü's-Sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), Ebvâbü's-Salât, 73.

⁴¹ İbn Mâce, *İkâmetü's-Salavât*, 3.

⁴² Iclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/214.

Simâk b. Harb'ı (ö. 123/740-41), İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde zikretmişse de⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, hadislerinde ızdırab olduğunu ifade etmiştir. Abdullah b. Mübarek ve Şu'be onun hadis ilminde zayıf olduğunu söylemiştir. Simâk, Yahyâ b. Mâin'e göre sikadır. Ebû Hâtim de onu sadûk ve sika olarak değerlendirmektedir.⁴⁶

Haklarından yapılan olumsuz değerlendirmeler sebebiyle Kabîsa ve Simâk tarikiyle yapılan rivayet, zayıftır.

1.3. Ali b. Ebî Tâlib (ö. 40/661) Rivayeti

Ali b. Ebî Tâlib tarikiyle gelen rivayetler İbn Ebû Şeybe, Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd'da geçmektedir.

Ebû Dâvûd'tan iki rivayet gelmiştir. Birincisi: "Namazda sağ eli sol elin üstüne göbek altına koymak sünnettir."⁴⁷ İkincisi ise Ğazvân İbn Cerîr ed-Dabbî'nin babasından yaptığı rivayete göre babası, Ali b. Ebî Tâlib'i, göbek üstünde sağ eli ile sol elinin bileğinden tuttuğunu gördüğünü söylemektedir.⁴⁸ İbn Cerîr ed-Dabbî'nin sözlerinin yer aldığı metni İbn Ebû Şeybe de tahrir etmiştir.⁴⁹ İbn Ebû Şeybe'nin diğer rivayeti ise: "Göbek altında ellerin bağlanması sünnettendir" şeklindedir.⁵⁰ Ahmed b. Hanbel'in rivayeti de şöyledir: "Namazda, göbek altında ellerin bağlanması sünnettendir."⁵¹

İbn Ebû Şeybe'de geçen bir diğer rivayete göre, Kevser Suresinde geçen (فَصَّلَ لِرَبِّكَ) (وَأَنْحَرُ) ayetini⁵² açıklarken Hz. Ali, bu ayetin anlamının; namazda sağ eli sol elin üzerine koymak olduğunu söylemektedir.⁵³

⁴³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/319.

⁴⁴ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Mârifetü'l-İslâmiyye, 1382/1963), 3/384.

⁴⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/339.

⁴⁶ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 5/247.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

⁴⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/365.

⁵⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/366.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/222.

⁵² Kevser Sûresi, 108/2.

Yukarıdaki hadisi, Ali b. Ebû Tâlib'ten, Ebû Cuhayfe, Cerîr ed-Dabbî ve Ukbe b. Zahîr rivayet etmiştir. İlk önce Ebû Cuhayfe'nin rivayetinde yer alan Ziyâd b. Zeyd es-Süâlî ve Abdurrahman b. İshâk değerlendirilecektir.

İbn Ebû Hâtîm⁵⁴ ve Zehebî,⁵⁵ Ali b. Ebû Tâlib tarikiyle gelen bu rivayet zincirinde yer alan Ziyâd b. Zeyd es-Süâlî'nin (ö. ?) meçhul olduğunu söymektedirler. Ebû Dâvûd ondan sadece bu hadisi rivayet etmiştir.⁵⁶ Bundan dolayı onun tarikiyle gelen bu rivayet sened itibarıyla zayıftır.

Diğer râvî olan Abdurrahman b. İshâk b. Sa'd b. el-Vâsîti (ö.?) için İclî, zayıf, caizü'l-hadis ve yüktebü hadisüh gibi ifadeler kullanmıştır.⁵⁷ Ahmed b. Hanbel onun hakkında, münkeru'l-hadis ve leyse bi şeyin ifadelerini kullanmaktadır. Yahyâ b. Maîn de onun zayıf olduğunu söylemektedir.⁵⁸ Ebû Zur'a onu *ed-Duâfâ'* adlı eserinde zikretmiştir.⁵⁹ Nesâî⁶⁰ ve Dârekutnî de onun zayıf olduğunu söylemişlerdir.⁶¹ Ebû Hâtîm, Abdurrahman b. İshâk'ın hadislerinin zayıf olduğunu onun münkeru'l-hadis olduğunu kaydettikten sonra hadislerinin yazılabileceğini ancak bunlarla ihticac edilmeyeceğini ifade etmektedir.⁶² Bu da onun rivayetlerinin zayıf olduğunu ancak şahit ve mütabi olarak alınabileceğini gösterir. Mezkûr değerlendirmeler sebebiyle Ziyâd b. Zeyd es-Süâlî ve Abdurrahman b. İshâk b. Sa'd b. el-Hâris tarikiyle gelen rivayetler zayıftır.

Şimdi İbn Ebû Şeybe ve Ebû Dâvûd'un rivayetlerinde yer alan müşterek râvî Cerîr ed-Dabbî ve Gazvân b. Cerîr hakkındaki değerlendirmeler ele alınacaktır:

⁵³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/365.

⁵⁴ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, 3/532.

⁵⁵ Şemsüddîn Ebû Abdullah ez-Zehebî, *el-Kâşif fi Ma'rifet-i Men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb (Cidde: Dârü'l-Kible, 1992), 1/402.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/473.

⁵⁷ Ebû'l-Hasen el-İclî, *Târîhü's-Sikât* (Mekke: Dârü'l-Bâz, 1984), 288.

⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Meârif, 1326/1908), 6/136.

⁵⁹ Ebû Zür'a er-Râzî, *Esâmü'd-Duâfâ'*, thk. Sa'dî b. Mehdî el-Hâşimî (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1982), 2/631.

⁶⁰ Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *ed-Duâfâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahiim Zâyed (Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396), 66.

⁶¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *ez-Duâfâ' ve'l-Metrûkîn*, thk. Abdürrahim Muhammed el-Kaşkarî (Medine: el-Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmî, 1403), 2/162.

⁶² Cemmâilî, *el-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, 6/391.

Cerîr ed-Dabbî makbul kabul edilmiştir. İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁶³ Cerîr ed-Dabbî için Zehebî, lâ yu'ref ifadesini kullanarak onun meçhul olduğunu söylemişse de⁶⁴ Moğoltay b. Kılıç'a (ö. 762/1361) göre bu doğru değildir.⁶⁵ İbn Hacer de *Lisânü'l-Mîzân*'da onun bilinmediğini söylemiştir.⁶⁶ İbn Hacer bir diğer eseri olan *Takrîb*'te ise Cerîr'in makbul olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Gazvân b. Cerîr ed-Dabbî'yi, Zehebî, sika olarak değerlendirmiştir.⁶⁸ İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁶⁹

İbn Ebû Şeybe'nin bir başka rivayetinde yer alan müşterek râvî Ukbe b. Zahîr'dir. Ukbe b. Zahîr ya da Ukbe b. Zabyân olarak da bilinir. Buhârî onun hakkında herhangi bir açıklama yapmamış,⁷⁰ Ahmed b. Hanbel de onu hatırlamadığını yani onu tanımadığını ifade etmiştir.⁷¹ İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁷²

Yukarıda yer alan bilgiler ışığında Cerîr ed-Dabbî tarikiyle gelen hadisın senedi, cerh edilen râvîsi bulunmadığı için sahihtir. Diğer tariklerle gelen hadisler ise sened itibarıyla zayıftır.

1.4. Sehl b. Sa'd es-Sâidî (ö. 91/710) Rivayeti

Sehl b. Sa'd es-Sâidî'nin tarikiyle gelen hadisler, Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Ahmed b. Hanbel ve Buhârî (ö. 256/870) tarafından tahric edilmiştir.

⁶³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/108.

⁶⁴ Zehebî, *Mîzân*, 1/397.

⁶⁵ Moğoltay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Muhammed Osmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 2/89.

⁶⁶ İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Gudde (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002), 9/274.

⁶⁷ İbn Hacer el-Askalâni, *Takrîbi't-Tehzîb*, 139.

⁶⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, 2/116.

⁶⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/312.

⁷⁰ Ekrem b. Muhammed Ziyâde el-Fâlûcî, *el-Mu'cemü's-Sağîr li Ruvât'il-İmâm İbn Cerîr et-Taberî* (Ürdün: Dâru'l-Eseriyye, ts.), 1/381.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-Hânî, 2001), 2/88.

⁷² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/227.

Sehl b. Sa'd es-Sâidî tarikiyle gelen rivayetlerin ilki Mâlik b. Enes'in *Muvatta'* adlı eserinde yer almaktadır. Rivayete göre Sehl b. Sa'd şöyle demiştir: "Namaz kılarken sağ elin sol kolun üzerine konması emredildi." Rivayetin sonunda da Sehl b. Sa'd'dan rivayette bulunan Ebû Hâzim, rivayetin merfû olduğunu ifade etmiştir.⁷³ Buhârî ve Ahmed b. Hanbel'in rivayetleri, Mâlik'in tahrir ettiği hadisin metniyle aynıdır.⁷⁴

Mâlik'in tahrir ettiği diğer rivayet, tabînin önde gelenlerinden Abdulkerim b. Ebi'l-Mühârik el-Basrî'nin "... Namazda ellerin birini diğerinin üstüne, sağ solun üzerine koymak peygamberlerden gelen bir mirastır"⁷⁵ rivayetidir. Bu rivayet mürsel/mevkûf olduğu için sened açısından değerlendirilmemiş ve sened ağında gösterilmemiştir.

Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr el-A'rac (ö. 135-140/752-757) tarikiyle gelen rivayeti Mâlik tahrir etmiştir. Mâlik'ten de Abdullah b. Mesleme tarikiyle Buhârî, İbn Mehdî kanalıyla da Ahmed b. Hanbel tarafından rivayet edilmiştir. Ebû Hâzim b. Dînâr tabîdendir ve sika olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Onun, Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Atâ' b. Ebî Rebâh ve Nu'mân b. Ebî Ayyâş'tan bazı rivayetlerde bulunduğu belirtilmiştir. Kendisinden de Mâlik b. Enes, Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne rivayet etmişlerdir.⁷⁷ Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn onun sika olduğunu belirtmiştir.⁷⁸ İbn Hibbân da onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁷⁹ Sened itibarıyla Sehl b. Sa'd es-Sâidî'nin rivayeti sahihtir.

1.5. Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) Rivayeti

Abdullah b. Mes'ûd'un rivayeti İbn Mâce, Ebû Dâvûd es-Sicistânî ve Nesâî tarafından tahrir edilmiştir.

⁷³ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2/221.

⁷⁴ Buhârî, *es-Sahîh*, Sifatü's-Salat, 6; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/498.

⁷⁵ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2/220.

⁷⁶ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 2/394.

⁷⁷ Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr* (Riyad: el-Mütemeyyiz li't-Tebâa, 2019), 5/78.

⁷⁸ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerhu ve't-Ta'dîl*, 4/159; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/275.

⁷⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/316.

Rivayetlere göre Abdullah b. Mes'ûd, namaz kılarken sol elini sağ elinin üzerine koyduğunu, Hz. Peygamber'in, sağ elini sol elinin üzerine koymak suretiyle onu düzelttiğinden söz etmektedir. Bu şekliyle rivayet İbn Mâce,⁸⁰ Ebû Dâvûd⁸¹ ve Nesâî'de⁸² zikredilmiştir.

İbn Ebû Şeybe'nin de benzer bir rivayeti vardır. Bu rivayete göre senedde adı geçen Ebû Osmân, Hz. Peygamber'in sol elini sağ elinin üzerine koymuş bir adamı düzelttiğinden söz etmektedir.⁸³ Ebû Osmân, Abdullah b. Mes'ud'dan söz etmeksizin mübhem bir ifadeyle "bir adam" diyerek, rivayeti Hz. Peygamber'e atfetmiştir. Bu rivayet mürsel olduğu için sened ağında gösterilmemiş ve sened açısından değerlendirilmemiştir.

Abdullah b. Mes'ûd'un rivayetinde yer alan Haccâc b. Ebî Zeyneb el-Vâsitî'nin (ö. 140/758-59) sadûk olduğu belirtilmiştir. Müslim'in hadis aldığı Haccâc'ın hadisinin hasen olduğu bildirilmiştir. Ayrıca leyyinü'l-hadis olarak da değerlendirilmiştir.⁸⁴ Ahmed b. Hanbel onun zayıf olduğundan endişe ettiğini ifade etmişse de Yahyâ b. Maîn onun hakkında leyse bihi be's demiştir. İbn Medînî onun zayıf olduğunu, Nesâî onun hakkında leyse bi kaviyyin, Dârekutnî de leyse bi kaviyyin ve lâ hafızın demiştir.⁸⁵

Senedde yer alan Haccâc'ın zayıf olması sebebiyle Abdullah b. Mes'ûd'un rivayeti de zayıftır.

1.6. Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88) Rivayeti

Abdullah b. Abbâs'ın rivayeti, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve İshâk b. Râhûye (ö. 238/853) tarafından tahriç edilmiştir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin rivayetine göre Abdullah b. Abbâs Hz. Peygamber'in; "... Biz Peygamberler, namazda sağ elimizle sol

⁸⁰ İbn Mâce, *es-Sünen*, İkâmetü's-Salavât, 3.

⁸¹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

⁸² Nesâî, *İftitâh*, 10.

⁸³ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 3/3/366.

⁸⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 7/75.

⁸⁵ Zehebî, *Mîzân*, 1/462; ez-Zehebî, *el-Muğnî fi'd-Duafâ'*, 1/150.

elimizi tutmakla emrolunduk"⁸⁶ demiştir. İshâk b. Râhûye de aynı metinle bu hadisi tahrir etmiştir.⁸⁷

Tâvûs b. Keysân'ın (ö. 106/725) da konuya dair rivayet ettiği bir hadis vardır. Bu rivayete göre Tâvûs; "Hz. Peygamber, Namazda sağ elini sol elinin üstüne koyup sonra ellerini göğsünün üstünde kenetlerdi"⁸⁸ demektedir. Ebû Dâvûd'un rivayet ettiği bu hadisin senedinin müntehasında yer alan tabîinin önde gelenlerinden biri olan ve İbn Abbâs'ın seçkin öğrencileri arasında yer alan Tâvûs b. Keysân, rivayetlerinin çoğunu İbn Abbâs'tan almış olmakla beraber⁸⁹ ondan bazı irsallerde de bulunmuştur.⁹⁰ Bu bilgiler ışığında mezkûr rivayetin, İbn Abbas'tan alınmış mürsel bir rivayet olması imkân dâhilindedir. Mürsel olması sebebiyle Tâvûs b. Keysân'ın hadisinin râvîleri değerlendirilmemiş ve sened ağında buna yer verilmemiştir.

Abdullah b. Abbâs'ın rivayetinde yer alan en eski müşterek râvî olan Talha b. Amr b. Osmân (ö. 152/769-770), İclî,⁹¹ Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Ebû Dâvûd gibi birçok münekkit tarafından zayıf ve metruk görülmüş, ayrıca rivayetleriyle ihticac edilmeyeceği belirtilmiştir.⁹² Talha b. Amr hakkındaki değerlendirmeler sebebiyle İbn Abbâs hadisi, sened itibarıyla zayıftır.

1.7. Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692) Rivayeti

Abdullah b. Zübeyr'in rivayeti zayıf bir isnadla Ebû Dâvûd tarafından tahrir edilmiştir. Rivayet metni: "Namazda ayakların aynı hizada olması ile sağ eli sol elin üzerine koymak sünnettendir"⁹³ şeklindedir.

⁸⁶ Tayâlîsî, *el-Müsned*, 4/377.

⁸⁷ Ebû Ya'kûb İshâk İbn Râhûye, *el-Müsned* (Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 2016), 2/507.

⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

⁸⁹ Abdullah Kahraman, "Tâvûs b. Keysân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV, 2011), 50/185-186.

⁹⁰ Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986), 107.

⁹¹ İclî, *Ma'rifetü's-Sikât*, 1/478.

⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/429.

⁹³ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

Yukarıdaki hadisin senedinde yer alan Zür'a b. Abdirrahman, Abdullah b. Zübeyr'den ve Abdullah b. Abbas'tan rivayetlerde bulunmuştur. Kendisinden de Mâlik b. Miğvel, Alâ' b. Sâlih rivayet etmiştir. Ebû Dâvud ve İbn Mâce ondan hadis almıştır.⁹⁴ İbn Hacer Zür'a b. Abdirrahman'ın makbul olduğunu belirtmiştir.⁹⁵ İbn Hibbân onu *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.⁹⁶ Zehebî de onun sika olduğunu belirtmiştir.⁹⁷ Şuayb el-Arnaûd, İbn Hibbân dışında kimsenin onu güvenilir kabul etmediğini belirterek sened itibarıyla bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir.⁹⁸

1.8. Ebû Hüreyre (ö. 58/678) Rivayeti

Ebû Hureyre rivayeti, Ebû Dâvûd tarafından tahriç edilmiştir. Bu rivayetine göre Ebû Hureyre: "Namazda elleri ellerin üstüne koymak, göbek altındadır"⁹⁹ demiştir.

Tirmizî'nin tahriç ettiği bir rivayete göre, Hz. Peygamber bir cenaze namazında tekbir getirdikten sonra ellerini kaldırıp, sağ elini sol elinin üzerine koymuştur.¹⁰⁰ Tirmizî bu hadisin garib olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹ Tirmizî'nin mezkûr rivayeti sened ağında gösterilmemiştir.

Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayetin senedinde yer alan Abdurrahman b. İshâk hakkında, daha önce değerlendirme yapılmıştı. Bu değerlendirmeye göre Ebû Hureyre rivayeti, Abdurrahman b. İshâk'dan dolayı sened itibarıyla, zayıftır.

1.9. Câbir b. Abdullah (ö. 78/697) Rivayeti

Câbir b. Abdullah'ın rivayetini Ahmed b. Hanbel tahriç etmiştir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber, namazda sol elini sağ elinin üzerine koyan bir adama uğramış ve sağ

⁹⁴ Cemmâilî, *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, 5/24; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 9/350; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, 3/605.

⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbi't-Tehzîb*, 215.

⁹⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/268.

⁹⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/402.

⁹⁸ Bk. Ebû Dâvûd, *Salât*, 116. 2. dipnot.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120.

¹⁰⁰ Tirmizî, *Cenâiz*, 75.

¹⁰¹ Bk. Tirmizî, *Cenâiz*, 75.

elini sol elinin üzerine koyarak onu düzeltmiştir.¹⁰² Metin benzerliği sebebiyle, Câbir'in hadisinde sol elini sağ elinin üzerine koyan ve adı zikredilmeyen kişinin Abdullah b. Mes'ûd olması kuvvetle muhtemeldir.

Câbir b. Abdullah'ın rivayetinde yer alan Haccâc b. Ebî Zeyneb el-Vâsitî ile ilgili bilgiler daha önce zikredildiği için burada tekrar ele alınmayacaktır. Senedde yer alan Haccâc'ın zayıf olması sebebiyle Câbir'in rivayeti de sahih değildir.

1.10. Ğutayf b. Hâris (ö. ?) Rivayeti

Ğutayf b. Hâris'in hadisi, İbn Ebû Şeybe ve Ahmed b. Hanbel'de geçmektedir. İbn Ebû Şeybe'nin rivayetine göre, Ğutayf b. Hâris ya da Hâris b. Ğuteyf olarak bilinen sahabî, Hz. Peygamber'i, namazda sağ elini sol elinin üzerine koyarken gördüğünü ve bunu hiç unutmadığını söylemektedir.¹⁰³ Ahmed b. Hanbel'in rivayeti de aynı minvaldedir.¹⁰⁴

Metin olarak Ğutayf'ın hadisine benzeyen İbn Ebû Şeybe'ye ait mevkûf bir rivayet daha vardır. Bu rivayete göre senedde yer alan Ebü'z-Ziyâd, Hz. Ebûbekir'i namazda sağ elini, sol elinin üzerine koyarken gördüğünü ve bunu hiç unutmadığını, söylemektedir.¹⁰⁵ Mezkûr rivayet, mevkûf olduğu için cerh ve tadil açısından ele alınmamış ve sened ağında gösterilmemiştir.

Ğutayf b. Hâris'in senedinde yer alan en eski müşterek râvî Yûnus b. Seyf'tir (ö. 120/737-738). Hakkında fazla malumata ulaşamadığımız Yûnus b. Seyf'i¹⁰⁶ İbn Hibbân *es-Sikât* adlı eserinde zikretmiştir.¹⁰⁷ Dârekutni de onun sika olduğunu söylemektedir.¹⁰⁸ Ğutayf b. Haris'in hadisi hasen olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 23/314.

¹⁰³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/363.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/169.

¹⁰⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/366.

¹⁰⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/510-511.

¹⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/555.

Yukardaki rivayetler dışında Hz. Aişe'den gelen bir rivayet de mevcuttur. Ancak bu rivayeti sadece Dârekutnî zikretmiştir. Hz. Aişe rivayeti şu şekildedir: “Üç şey nübüvvettendir: Acele iftar etmek, sahur geciktirmek, namazda sağ eli sol elin üzerine koymak.”¹¹⁰ Daha eski kaynaklarda zikredilmemiş olması ve daha önce ifade edildiği gibi, bu çalışmada hicri ilk üç asır esas alındığı için bu rivayet sened açısından değerlendirilmemiş ve sened ağında gösterilmemiştir.

2. Fıkhü'l-Hadis Bağlamında Metinlerin Değerlendirilmesi

Bu bölümde fıkhî mezheplere göre namazda el bağlamanın hükmü ele alınacaktır. İlk önce cumhurun görüşleri, konuya dair delilleri ve görüşlerini dayandırdıkları rivayetler zikredilecektir. Daha sonra cumhurun dışında kalan Mâlikîlerin görüşleri ve delilleri değerlendirilecektir.

2.1. Cumhura göre

Mâlikiler dışında kalan cumhura göre, namaz kılan kişinin iftitah tekbirinden sonra sağ elini sol elinin üstüne koyması sünnettir.¹¹¹ Cumhurun delilleri arasında yukarıda zikredilen Vâil b. Hucr, Hülb b. Yezîd ve Sehl b. Sa'd'tan gelen rivayetler yer almaktadır.

Hanefilere göre, iftitah tekbirinin hemen ardından el bağlamak namazın sünnetlerindedir.¹¹² Erkekler göbek altından ve kadınlar göğüs üstünden el bağlarlar. Sağ el sol elin üzerine konulur. Erkekler sağ elin serçe ve baş parmaklarını sol bileğin iki tarafından halka yaparlar. Kadınlar halka yapmayıp, sağ ellerini düz bir şekilde sol

¹⁰⁸ Ebûbekir el-Burkânî, *Süâlatü'l-Burkânî li'd-Dârekutnî*, thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî (Lâhor: Kütübhâne Cemîlî, 1404), 72.

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/169.

¹¹⁰ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004), 2/30.

¹¹¹ Vehbe Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühü* (Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2007), 1/873-874.

¹¹² Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr, *et-Tecrid*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Cum'a Muhammed, (Kahire: Dâru's-Selâm, 2006), 1/479; Serahsî, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, (Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, ts.), 1/24; Merginânî, Burhâneddin, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Sâid Bektâş, (Medine: Dâru's-Sirâc, 2019), 1/446.

elleri üzerine koyarlar.¹¹³ Hanefilerin bu husustaki delili ellerin göbek altında bağlanması sünnet olduğunu ifade eden Ali b. Ebî Tâlib'ten gelen rivayetlerdir.¹¹⁴

Şâfiî ve Hanbelilere göre elleri bağlamanın şekli, ihram tekbirinden sonra sağ elin avucu ile sol elin bileğini biraz da kolu kapsayacak şekilde, göğüsün altında göbeğin yukarısında olacak şekilde bağlamaktır.¹¹⁵ Sehl b. Sa'd'dan rivayet edilen hadis,¹¹⁶ Şâfiî ve Hanbeliler'in konuya ilişkin delileri arasında yer almaktadır. Bir diğer delili ise Abdullah b. Mes'ud'un namaz kılarken sol elini sağ elinin üzerine koyması üzerine Hz. Peygamber'in, onun sağ elini sol elinin üzerine koymak suretiyle onu düzelttiğinden söz eden rivayettir.¹¹⁷

2.2. Mâlikîlere göre

Namazda ellerin bağlanmasıyla ilgili olarak Mâlik'ten dört hüküm rivayet edilmiştir. Birincisi, farz namazlarda el bağlamanın mekruh oluşudur. Nafile namazlarda ise kıyamın uzaması durumunda dinlenmek için el bağlama caiz görülmüştür. Bu görüşü İbn Kâsım Mâlik'ten almıştır.¹¹⁸ İkincisi, farz ve nafile namazlarda ellerin bağlanmasının mübah olmasıdır. Eşheb'in Mâlik'ten yaptığı rivayete göre Mâlik, farz olsun nafile olsun namazda ellerin bağlanması hususunda bir beis görmemiştir.¹¹⁹ Üçüncüsü, farz veya nafile namazlarda ellerin bağlanmasının müstahab oluşudur. Bu görüşü de Mutarrıf ve İbn Mâcişûn, Mâlik'ten yapmıştır.¹²⁰ Dördüncüsü

¹¹³ Komisyon, *İlmihal* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 1/252.

¹¹⁴ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2/222.

¹¹⁵ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, *el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, H. 1392), 4/114-115; İbn Kudâme, Muvaffakuddin, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, (Riyâd: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 1997), 2/140-141.

¹¹⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 2/221; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 37/498; Buhârî, *Sıfatü's-Salât*, 6.

¹¹⁷ Ebû Dâvûd, *Salât*, 120; Nesâî, *İftitâh*, 10.

¹¹⁸ Mâlik b. Enes, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ Rivâyetü'l-İmâm Sahnûn b. Saîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 1/169; Muhammed b. Ahmed b. Arafê Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/250.

¹¹⁹ Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta' Mâlik*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 2/287.

¹²⁰ Bâcî, *el-Müntekâ*, A.y.

ise ellerin bağlanması farz ya da nafil namazlarda men edilmesidir. Bu görüşü de Bâcî'nin naklettiğine göre Iraklılar Mâlik'ten rivayet etmiştir.¹²¹

Yukarıda aktardığımız görüşler neticesinde şöyle bir sonuç çıkmaktadır: Mâlikî mezhebine göre farz namazların, kıyamda ellerin yana salınarak kılınması erkek olsun kadın olsun menduptur. Nafil namazlarda ellerin bağlanması kıyamın uzun olması şartıyla caizdir. Bazı Mâlikî âlimlere göre ise böyle bir şart söz konusu olmamakla beraber, kişinin tercihine bırakılmıştır.

Mâlikî mezhebinin fakihî ve kâdîsî İbn Rüşd, namazda ellerin bağlanması ve yana salınmasıyla ilgili ihtilafı, rivayet çeşitliliğine bağlamaktadır. Nitekim bir taraftan Hz. Peygamber'den namazda ellerin bağlanmasına dair emirlerin yer aldığı rivayetlerin var olması, diğer taraftan da onun namazını tüm ayrıntılarıyla hikâye eden bazı hadislerde onun ellerini bağladığının nakledilmemesi ihtilafın sebebi olmaktadır. İbn Rüşd saygı ve baş eğmenin bir ifadesi olduğu için namazda ellerin bağlanmasını daha evla görmektedir.¹²²

2.3. Görüşlerin Değerlendirilmesi

Cumhur, namazda elleri bağlamakla ilgili olarak yukarıda ele aldığımız rivayetleri referans göstererek görüşlerini temellendirmektedir. Mâlikî mezhebinde ise, namazda ellerin bağlanması ile ilgili varid olan hadislerden ziyade Mâlik'e atfedilen görüşler üzerinden bir hüküm inşa edilmeye çalışılmaktadır. Buna göre Mâlikî mezhebinde, namazda elleri bağlamak bir çeşit bir yere dayanarak destek alma kabul edildiği için, nafil namazlarda zaruret olmaksızın bir destek almanın caiz oluşuna dayanılarak, kıyamda ellerin bağlanmasına cevaz verilmiştir. Farz namazlarda ise bir

¹²¹ Bâcî, *el-Müntekâ*, A.y.

¹²² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004), 1/146.

yere dayanarak destek almanın caiz olmaması sebebiyle elleri bağlayarak namaz kılmak mekruh olarak değerlendirilmiştir.¹²³

Mâlik'e atfedilen mezkûr görüşler bir yana *Muvatta'* adlı eserine bakıldığında onun namazda ellerin bağlanması ile ilgili Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetler tahrir ettiği görülecektir. Bu rivayetlerin birincisi, Sehl b. Sa'd'a isnad edilen, "İnsanlara, kişinin namaz kılarken sağ elini sol kolunun üzerine koyması emredildi." rivayetidir. Metnin sonunda da bu rivayetin merfû olduğuna dair bir bilgiye yer verilmiştir.¹²⁴ Şartlarına uyduğu için Buhârî de, Sehl b. Sa'd'dan rivayet edilen ve senesinde Mâlik'in de yer aldığı mezkur hadisi tahrir etmiştir.¹²⁵ Konuya ilişkin *Muvatta'*da geçen diğer bir rivayet ise tabînin önde gelenlerinden Abdulkerim b. Ebi'l-Mühârik'nin yapmış olduğu şu rivayettir: "... Namazda ellerin birini diğerinin üstüne, sağ solun üzerine koymak ... peygamberlerden gelen bir mirastır."¹²⁶ Mâlik'in görüşlerini *el-Müdevvene'*de derleyen es-Sahnûn (ö. 240/854), Mâlik'e atfedilen görüşleri sıralarken, birçok sahabe'nin Hz. Peygamber'in namazda sağ elini sol elinin üzerine koyduğunu gördüğüne dair rivayetlerin bulunduğunu da eklemektedir.¹²⁷

İbn Abdilber (ö. 463/1071), *et-Temhîd* adlı eserinde Hz. Peygamber'den gelen tüm rivayetlerde namazda ellerin bağlandığının belirtildiğini, bu hususta sahabe, tabîn arasında hiçbir ihtilafın olmadığını ve ehl-i rey olsun ehl-i hadis olsun, fakihlerin çoğunluğunun bu görüşte olduğunu ifade etmektedir. Yukarıdaki rivayetlerin hilafına Abdullah b. Zübeyr'in, ellerini yana salarak namaz kıldığı belirtilmişse de¹²⁸ Ebû

¹²³ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvene*, 1/169; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 1/250; Topal - Keskin, "Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe göre Namazda Ellerin Durumu", 402.

¹²⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2/221.

¹²⁵ Buhârî, *Sıfatü's-Salât*, 6.

¹²⁶ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2/220.

¹²⁷ Mâlik b. Enes, *el-Müdevvenetü'l-Kübrâ*, 1/170.

¹²⁸ İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta'-ı mine'l-Meânî evi'l-Esânîd fi Hadîs-i Resûlillah*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Londra: Müessesetü'l-Furkân, 2017), 5/418.

Dâvûd'un tahrir ettiği bir rivayete göre İbn Zübeyr'in, "Namazda ayakların aynı hizada olması ve sağ eli sol elin üzerine koymak sünnettendir," dediği rivayet edilmiştir.¹²⁹

Mâlikî mezhebinde vukubulan ihtilafları şu şekilde değerlendirmek mümkündür: Birincisi Mâlik'in, rivayet ettiği sahih hadislere aykırı bazı uygulamalarının olduğu ve zaman zaman bu konuda tenkide uğradığı bilinmektedir.¹³⁰ Örneğin, hiç yağmur olmadığı halde Hz. Peygamber'in öğle ile ikindi, akşam ile yatsı namazlarını cem ettiğine dair bir hadisi rivayet etmesine rağmen Mâlik, kanaatini ekleyerek yağmurlu bir günde ancak böyle bir cem'in mümkün olabileceğini söylemektedir.¹³¹ Hadis açıkça Peygamber'in hiçbir mazeret yokken bu namazları cem' ettiğini söylemesine rağmen Mâlik, havanın yağmurlu olması gibi bir mazeret dışında buna cevaz vermemiştir.¹³² Namazda ellerin bağlanmasıyla ilgili rivayetlere *Muvatta'* da yer verdiği halde Mâlik'in, bu konudaki sahih hadise aykırı uygulaması da bu konuya örnek teşkil edebilir.

İkinci ise, sünnette sabit olmasına rağmen Mâlik'in bir mazerete binaen bu sünneti terk etmiş olabileceğidir. Nitekim Mâlik'in yaşamış olduğu mihne sebebiyle ellerini bağlayamadığı birçok kaynakta zikredilmektedir.

Mâlik'in yaşadığı mihnenin sebebi hakkında kaynaklarda farklı kanaatler zikredilmektedir. Bir rivayete göre ise Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer Mansûr (ö. 158/775), Mâlik'i, baskı altında karısını boşayan kişinin talakını geçersiz sayan (ليس علي مستكره) (طلاق) hadisini¹³³ rivayet etmekten men etmişti. Daha sonra tuzak kurarak birine, bu rivayeti Mâlik'e sordurur, Mâlik de insanların arasında bu hadisi rivayet edince Mansûr,

¹²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 120.

¹³⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 3/21-25.

¹³¹ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2/199.

¹³² Mehmet Emin Özafşar, *Oryantalist Yaklaşım İtirazlar* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 123.

¹³³ Yaptığımız araştırma neticesinde (ليس علي مستكره طلاق) lafızlarıyla rivayet edilmiş herhangi bir hadise ulaşamadık. Mâlik'in *Muvatta'* adlı eserinde Sâbit b. el-Ahnef'in adının geçtiği bir rivayete göre, Abdurrahman, Sâbit b. el-Ahnef'i tehdit ederek eşini boşamasını ister. Bu tehdit karşısında Sâbit de: "Bin talakla onu boşadım" der. Daha sonra Sâbit, bu durumu Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Zübeyr'e anlatır. Onlar da böyle bir durumda, baskı altında boşamanın geçersiz olduğunu belirtirler. Sâbit b. el-Ahnef daha sonra eşine döner. Bk. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, 4/845.

onu kırbaçlatır. Diğer bir rivayete göre Mâlik'in, istişare edilen ve sözü kabul gören biri oluşunu hazmedemeyen bazı kimseler onu, Medine valisi Ca'fer b. Süleymân'a şikâyet ettiler. Ca'fer b. Süleymân'a Mâlik'in, Sâbit b. el-Ahnef'ten, mükrehin talakının geçersiz olduğunu bildiren hadisi rivayet ettiğini ve bununla Abbâsîlere yapılan bey'atının geçersiz olduğunu ima ettiğini iddia ettiler. Buna öfkelenen Ca'fer b. Süleymân, 146/763 yılında Mâlik'i kırbaçlatır.¹³⁴

Taberî'nin bildirdiğine göre Mâlik, Medine'de Abbâsî Halifesi Mansûr'a karşı isyan eden ve Nefsüzzekiyye olarak bilinen Muhammed b. Abdullah el-Mehdî'nin (ö. 145/762)¹³⁵ hareketine katılmak isteyenlere fetva verince kendisine: "Ebû Cafer'e yaptığımız bey'atın sorumluluğu boynumuzdadır" demişlerdi. Bunun üzerine Mâlik: "Siz baskı altında bey'at ettiniz, oysa baskı altında yapılan yemin geçersizdir" şeklinde cevap vermiştir. Bunun üzerine bazı insanlar Nefsüzzekiyye'nin hareketine katıldılar.¹³⁶ Bu fetvasından dolayı Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs, Mâlik'e 70 kırbaç vurarak işkence etmiştir.¹³⁷

İşkencede Mâlik'in omzunun yerinden çıktığı ve sakatlandığı, kolunun derisinin soyulduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı ellerini bağlama gücü bulamadığı ve bir eliyle diğer elini taşıma zorunda kaldığı rivayet edilmiştir.¹³⁸ Bu olay neticesinde Mâlik, namaz kılarken ellerini bağlayamamıştır. Öğrencileri, yaşadığı mihne neticesinde Mâlik'in, namazda ellerini bağlayamamasını fikhî çıkarımlarla delillendirmeye

¹³⁴ Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdülber, *el-İntikâ' fî Fedâil's-Selâseti'l-Emimmeti'l-Fukhâ' Mâlik ve's-Şâfiî ve Ebî Hânîfe*, thk. Ebdülfettah Ebû Gudde (Haleb: Mektebetü Matbaâtü'l-İslâmiyye, 1997), 87; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ el-Kısmü'l-Mütemmim*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1987), 441.

¹³⁵ Mustafa Öz, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 30/487-488.

¹³⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Târîhü't-Taberî*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1967), 7/560.

¹³⁷ Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî - Muhammed Abdulkadir Atâ', *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992), 7/106; İbn Haldûn, *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş (Dımaşk: Dâru Ya'rib, 2004), 1/390; Ebû'l-Hasan Ali İzzüddîn İbn Esîr, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 7/111.

¹³⁸ İbn Abdülber, *el-İntikâ'*, 87; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ el-Kısmü'l-Mütemmim*, 441.

çalışmışlardır.¹³⁹ Hanbelî ulemasından İbn Kayyim, konuyla ilgili merfû rivayetleri sıraladıktan sonra “el bağlamayı terketmek bana daha sevimlidir” şeklinde İbn Kâsım’ın, İmam Mâlik’ten yaptığı bir rivayet sebebiyle Mâlikîlerin namazda elleri bağlama sünnetini terkettiklerini söylemiştir. İbn Kayyim, Mâlikîlerin namazda el bağlama sünnetini terketme konusunda bundan başka delillerinin bulunmadığını söylerek bu konudaki eleştirisini dile getirmiştir.¹⁴⁰

Sonuç

Namaz, kul ile Allah arasındaki özel iletişimin en önemli göstergesidir. Kur’an’ın bildirdiğine göre tüm peygamberler ve ümmetleri namaz kılmakla emrolunmuşlardır. Kur’an’da, rükû, secde ve kıyâm gibi rükünler yer almakla beraber namazın nasıl kılınacağına dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Namazla ilgili pratiğe yönelik bilgiler, Hz. Peygamber’den öğrenilmektedir.

Hz. Peygamber’in namaz kılarken yaptığı fiillerden bir tanesi de iftitah tekbirinden sonra elleri bağlamasıdır. Ellerin bağlanması ile ilgili birçok hadis bulunmakta ve bu hadislerin bir kısmı sahih olarak değerlendirilmektedir. Mâlik’in tahrîc ettiği Sehl b. Sa’d es-Sâidî rivayeti başta olmak üzere, Cerîr ed-Dabbî tarikiyle Ali b. Ebî Tâlib’ten yapılan rivayet ile Vâil b. Hucr’un hadisinin sahih olduğu tespit edilmiştir. Abdullah b. Mes’ûd ve Ğutayf b. Haris’in rivayetleri de hasen olarak değerlendirilmiştir. Hülb b. Yezîd, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Hüreyre ve Câbir b. Abdullah’a ait rivayetler, cerh edilen raviler sebebiyle, zayıf olarak kabul edilmiştir. Söz konusu zayıf rivayetler, diğer rivayetleri destekleyen şahit ve mütâbi konumundadır.

Namazda ellerin bağlanmasıyla ilgili incelediğimiz hadislerin tümü merfûdur. Bunun yanında kıyamda, ellerin yana salınmasıyla ilgili rivayetlerin hiçbiri merfû değildir. İbn Ebû Şeybe’nin, *el-Musannef* adlı eserinin ilgili bâbı incelendiğinde, namazda ellerin yana salınarak kılınabileceğini gösteren rivayetlerin mürsel olduğu görülecektir. İhtilafü’l-hadis alanına girecek

¹³⁹ Muhammed Sultan el-Ma’sûmî, *İslam’da Mezhep*, thk. Selîm el-Hilâlî, çev. Mustafa Dönmez (İstanbul: Ey İnsanlar Yayınları, 2010), 19.

¹⁴⁰ İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh, *İ’lâmü’l-Muvakkîin an Rabb’il-âlemîn*, thk. Muhammed Abdusselâm İbrâhîm, (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1991), 2/289-290.

bir durum da söz konusu olmadığı için rivayetler arasında tercih, nesh, te'lîf, cem' ya da tevakkuf söz konusu değildir.

Mâlik'in öğrencileri, imamlarının ellerini yana salarak namaz kılmasını bir takım görüşler ileri sürerek delillendirmeye çalışmışlardır. Bu makalede Mâlik'in, gördüğü bir işkence sonrası ellerinin felç olması sebebiyle, zorunlu olarak, namazı ellerini yana salarak kıldığı tespit edilmiştir. Mâlik'in, *Muvatta'* adlı eserinde, biri merfû diğeri mürsel olmak üzere tahric ettiği rivayetlerin bulunması, onun ancak şer'an geçerli bir mazerete bineaen bu sünneti terk etmiş olabileceği izlenimi uyandırmaktadır. Bunca merfû hadise rağmen, İbn Kâsım kanalıyla, Mâlik'e isnat edilen bir takım görüşler sebebiyle, mezkûr meselenin mezhebin bir görüşü olarak olarak dillendirmesi mezhep taassubunu akla getirmektedir.

Kaynakça / References

- Abdürrezzâk, Ebûbekr, *el-Muşannef*, Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 2013.
- Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Riyad: Dâru'l-Hânî, 2. Basım, 2001.
- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Alâî, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî, *Câmiu't-Tahsîl fî Ahkâmi'l-Merâsîl*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- Alçı, Seyyit, *İslam Hukukunda Namaz İbadetinde Ef'âl-i Mahsûsaya Dair İhtilaflar*, Trakya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Bâcî, Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd, *el-Müntekâ şerhü'l-Muvatta' Mâlik*, thk. Muhammed Abdulkâdir Ahmed Atâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Buhârî, *es-Sahîh*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ. Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Buhârî, *et-Târîhü'l-Kebîr*, Riyad: el-Mütemeyyiz li't-Tebâa, 2019.
- Burkânî, Ebûbekir, *Süûlâtü'l-Burkânî li'd-Dârekutnî*, thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed el-Kaşkarî. Lâhor: Kütübhâne Cemîlî, 1404.
- Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî el-Makdisî, *el-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*. thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim Âl-i Nu'mân, Kuveyt: Şeriketü Ğerrâs li'd-Diâye ve'l-İ'lâm, 2016.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer, *ez-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Abdurrahim Muhammed el-Kaşkarî. 4 Cilt. Medine: el-Mecelletü'l-Câmiatü'l-İslâmî, 1403.
- Desûkî, Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *Hâşiyetü'd-Desûkî ale's-Şerhi'l-Kebîr*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Dâru Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Zür'a er-Râzî, *Esâmü'd-Duâfâ'*, thk. Sa'dî b. Mehdî el-Hâşimî. Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1982.
- Etyûbî, Muhammed b. Şeyh Ali b. Âdem, *Kurretü'l-Ayn fî Telhîs-i Terâcim-i Ricâli's-Sahihayn*, Lübnan: Dâru'l-Mî'râc, 2000.
- Fâlûcî, Ekrem b. Muhammed Ziyâde, *el-Mu'cemü's-Sağîr li Ruvât'il-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, Ürdün: Dâru'l-Eseriyye, ts.
- Iclî, Ebü'l-Hasen, *Târîhü's-Sikât*, Mekke: Dâru'l-Bâz, 1984.
- İbn Abdülber, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta'-ı mine'l-Meânî evi'l-Esânîd fî Hadîs-i Resûlillah*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Londra: Müessesetü'l-Furkân, 2017.
- İbn Abdülhâdî, Yûsuf b. Hasan b. Ahmed b. Hasan, *Bahru'd-Dem fî Men Tekelleme fih el-İmâm Ahmed bi Medh ev Zem*, thk. Ruhiyye Abdurrahman. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, thk. Sa'd b. Nâsır b. Abdilazîz Ebû Habîb eş-Şeşrî, Riyâd: Dâru Künûzi İşbîliyâ, 2015.
- İbn Esîr, Ebü'l-Hasan Ali İzzüddîn, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Teyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd - Ali Muhammed Muavvid, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.

- İbn Hacer el-Askalâni, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Abdu'l-Fettâh Ebû Gudde. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Takrîbi't-Tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme. Haleb: Dâru'r-Reşîd, 1986.
- İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Hindistan: Matbaatü Dâireti'l-Meârif, 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *es-Sikât*, Haydarabâd: Dâiretü'l-Meârifü'l-Usmâniyye, 1973.
- İbn Mâce, *Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Âdil Murşid. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Iclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Ma'rifetü's-Sikât min Ricâli Ehli'l-İlmi ve'l-Hadîs ve mine'd-Duafâi ve Zikri Mezâhibim ve Ahbârihim*, thk. Abdulalim Abdülazim el-Bestevî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1985.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâluddîn, *el-İstîâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1992.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, *el-İntikâ' fi Fedâil's-Selâseti'l-Emimmeti'l-Fukhâ' Mâlik ve's-Şâfiî ve Ebî Hânîfe*, thk. Ebdülfettah Ebû Gudde. Haleb: Mektebetü Matbaâtü'l-İslâmiyye, 1997.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, 1952.
- İbn Haldun, *el-Mukaddime*, thk. Abdullah Muhammed Dervîş, Dımaşk: Dâru Ya'rib, 2004.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh, *İ'lâmü'l-Muvakkîin an Rabb'il-âlemîn*, thk. Muhammed Abdusselâm İbrâhîm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin, *el-Muğnî*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Abdulfettâh Muhammed el-Hulv, Riyâd: Dâru Âlemü'l-Kütüb, 1997.
- İbn Mencûye, Ebû Bekr Ahmed, *Ricâlü Sahîh-i Müslim*, thk. Abdullah el-Leysî, Beyrut: Dâru'l-Marife, 1407.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk, *el-Müsned*, Kahire: Dâru't-Ta'sîl, 2016.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahire: Dâru'l-Hadis, 2004.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2001.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ el-Kısmü'l-Mütemmim*, thk. Ziyâd Muhammed Mansûr, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1987.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec - Muhammed Abdulkadir Atâ', *el-Muntazam fi Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavvid - Âdil Ahmed Abdü'l-Mevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Kahraman, Abdullah, "Tâvûs b. Keysân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, 2011.
- Komisyon, *İlmihal*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr, *et-Tecrîd*, thk. Muhammed Ahmed Sirâc, Cum'a Muhammed, Kahire: Dâru's-Selâm, 2006.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafâ el-A'zamî, Abu Dabi: Müessetü Zâyed b. Sultan, 2004.
- Mâlik b. Enes, *el-Müdevenetü'l-Kübrâ Rivâyetü'l-İmâm Sahnûn b. Saîd*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Ma'sûmî, Muhammed Sultan, *İslam'da Mezhep*, çev. Mustafa Dönmez. thk. Selîm el-Hilâlî. İstanbul: Ey İnsanlar Yayınları, 2010.

- Merginânî, Burhâneddin, *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, thk. Sâid Bektâş, Medine: Dâru's-Sirâc, 2019.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdirrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Muhammed Osmân, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Müslim, Müslim Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim, *Sahîh*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâki, Kahire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Nesâî, *es-Sünen*, thk. Ahmed Şemsuddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2013.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed, *ed-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâyed, 1 Cilt. Haleb: Dârü'l-Va'y, 1. Basım, 1396.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn, el-Minhâc Şerhu Sahîh-i Müslim b. el-Haccâc, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, H. 1392.
- Öz, Mustafa, "Muhammed b. Abdullah el-Mehdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Özaşar, Mehmet Emin, *Oryantalist Yaklaşımına İtirazlar*, Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Serahsî, Şemsüleimme, *el-Mebsût*, Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, ts.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhü't-Taberî*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, Mısır: Dâru'l-Meârif, 1967.
- Tayâlîsî, Ebû Dâvûd, *el-Müsned*, thk. Muhammed Abdülmuhsin et-Türkî, Kahire: Dâru Hicr, 1419.
- Tirmizî, *İlelü't-Tirmizî*, thk. Subhî Sâmîrî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1989.
- Tirmizî, *el-Câmiü's-Sahîh*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Topal, Şevket - Keskin, Zahide, "Uygulama ve Delilleri Açısından Dört Mezhebe göre Namazda Ellerin Durumu", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 28 (2016), 391-415.
- Vehbe Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletühü*, Dımaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2007.
- Yılmaz, Zeynep Sena, "Kadınların Namaz Kılma Şekliyle İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 21/1 (Haziran 2021).
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, *el-Muğnî fi'd-Duafâ'*, thk. Nureddin İtr. Katar: İdâretü İhyâ-i Türâsi'l-İslâmî, ts.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah, *el-Kâşif fi Ma'rifet-i Men lehû rivâyetün fi'l-Kütübi's-Sitte*, thk. Muhammed Avvâme - Ahmed Muhammed Nemr el-Hatîb. 2 Cilt. Cidde: Dârü'l-Kible, 1992.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah, *Mîzânü'l-İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dârü'l-Mârife, 1382/1963.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdullah, *Zikru Esmâ-i Men Tüküllime fihî ve Huve Mûsekun*, thk. Muhammed Şekûr, Ürdün: Mektebetü'l-Menâr, 1986.